

Marcel Proust

Na pragu duhovnega življenja

Branje je na pragu duhovnega življenja; lahko nas uvede vanj. Ni pa njegov temeljni del.

Obstajajo primeri, tako rekoč patološki primeri duhovne depresije, ko branje lahko postane neke vrste zdravilna dejavnost in prevzame nalogo nenehnega uvajanja lenega uma v življenje duha s ponavljajočo se stimulacijo. Knjige torej igrajo zanj podobno vlogo kot za nekatere nevrastenike psihoterapija.

Znano je, da se pri nekaterih boleznih živčnega sistema bolnik, ne da bi bil prizadet kateri koli njegovih organov, pogreznje v nekakšno brezvoljnost, kot da bi se znašel v globokem jarku, iz katerega se ne more sam izvleči in v katerem bo nazadnje shiral, če mu ne bo kdo ponudil krepke roke v pomoč. Njegovi možgani, noge, pljuča, želodec so neprizadeti. Dejanjskega razloga, da ne bi mogel delati, hoditi, prenašati mraza, jesti, ni. Pa vendar se k tem različnim dejavnostim, ki bi jih brez težav zmogel, ni sposoben prisiliti. In nepopravljiva posledica tega pomanjkanja volje bi bilo organsko propadanje, ki bi nazadnje postalo ekvivalent bolezni, ki jih nima – če ne bi spodbuda, ki je ne more najti v sebi, prihajala od zunaj, od zdravnika, ki ga potiska naprej, po korakih, dokler niso njegovi organi nekega dne spet pripravljeni delovati. Obstajajo pa tudi ljudje, ki bi jih lahko primerjali s temi invalidi in ki se zaradi neke vrste lenobe ali neresnosti niso sposobni spontano potopiti v globine svojega jaza, kjer se začenja resnično življenje duha. Ne gre za to, da – potem ko so pripeljeni do tja – niso sposobni odkriti in raziskati njegovih pravih bogastev, ampak za to, da brez tega posredovanja od zunaj živijo na površju, nenehno pozabljajoč nase, v nekakšni pasivnosti, ki dela iz njih igrače vsakršnih užitkov, jih zmanjšuje do velikosti tistih, ki jih obdajajo in vznemirjajo, in da bi – kakor plemič, ki je od mladih nog delil življenje s cestnimi roparji, tako da se niti ni več

spominjal svojega imena, ker ga predolgo ni nosil – nazadnje ugasili v sebi vse občutenje in ves spomin na svojo duhovno žlahtnost, če se ne bi pojavil nekakšen zunanji vzgib in jih tako rekoč na silo spet uvedel v življenje duha, kjer naenkrat najdejo moč za samostojno razmišljanje in ustvarjanje. Seveda je jasno, da mora ta vzgib, ki ga lenobni um ne zmore najti v sebi in mora priti od drugih, priti sredi samote, zunaj katere, kakor smo že videli, natanko tista ustvarjalna dejavnost, ki jo je treba v njem oživiti, ne more vznikniti. Len um ne more iz čiste samote potegniti ničesar, saj svoje ustvarjalne dejavnosti ni sposoben spraviti v pogon. Tudi od še tako imenitnega pogovora, še tako prepričljivega nasveta ne bi bilo prav nobene koristi, saj ne moreta neposredno spodbuditi te izvirne dejavnosti. Potrebno je torej posredovanje, ki se, čeprav prihaja od nekoga drugega, dogaja v globini nas samih, ki je sicer vzgib drugega duha, vendar sprejet sredi samote. Videli smo že, da je natanko to definicija branja, ki ustreza samo branju. Edino področje, ki lahko ugodno vpliva na takšne duhove, je torej branje: *kar je bilo treba prikazati*, kot pravijo geometri. A tudi tu deluje branje zgolj kot spodbuda, ki ne more nikoli nadomestiti naše osebne dejavnosti; zadovolji se s tem, da nam v uporabo ponudi samo sebe, kakor pri prej omenjenih živčnih boleznih psihoterapevt ne stori ničesar drugega kot pomaga bolniku, da začne znova uporabljati svoj želodec, svoje noge, svoje možgane, ki so ostali nepoškodovani. Poleg tega lahko – bodisi zato, ker je ta lenoba, ta stagnacija na nižji ravni skupna bolj ali manj vsem duhovom, ali pa zato, ker navdušenje, ki sledi branju nekaterih knjig, ugodno vpliva na bralčevo delo, čeprav zanj ni potrebno – navedemo več kot enega pisatelja, ki je rad prebral lep odlomek, preden se je lotil dela. Emerson je redko začel pisati, ne da bi ponovno prebral nekaj strani Platona. In Dante ni edini pesnik, ki ga je Vergilij pripeljal do praga raja.

Dokler je branje za nas spodbujevalec, čigar čarobni ključi našim najglobljim jazom odpirajo vrata bivališč, v katera sicer ne bi znali vstopiti, je njegova vloga v našem življenju odrešilna. Po drugi strani pa branje, kadar nas ne prebudi za osebno življenje duha, ampak ga skuša nadomestiti, kadar se nam resnica ne kaže več kot ideal, ki ga lahko uresničimo samo skozi intimni razvoj svoje misli in trud svojega srca, ampak kot nekaj materialnega, shranjenega med listi knjige kakor sladkost, ki so jo pripravili drugi in po kateri moramo samo seči na polico v knjižnici ter jo pasivno zaužiti ob popolnem mirovanju telesa in duha, postane nevarno. Včasih, v nekoliko izjemnih, v drugih pogledih pa, kot bomo videli, manj nevarnih primerih, pa je resnica, še vedno pojmovana kot nekaj zunanjega, celo zelo daleč, skrita na težko dostopnem kraju. Tedaj je nekakšna skrivna listina, nekakšna neobjavljena korespondenca, spomini, ki lahko vržejo nepričakovano luč na določene osebe in o katerih je težko kaj izvedeti. Kakšna sreča, kakšen počitek za duha, utrujenega od iskanja resnice znotraj, ko si pove, da je ta zunaj, v listih knjige, ljubosumno shranjene v samostanu na Nizozemskem, in da bo, če bo za njeno dosego potreben napor, ta napor samo fizičen, za duha pa bo le očarljiva sprostitev. Nedvomno bomo

morali prepluti dolgo pot, da bomo s kanalsko barko premerili ječeče, vetrovne planjave, kjer se trsje na bregovih sklanja in spet dviga v neskončnem valovanju; ustaviti se bomo morali v Dordrechtu, čigar z bršljanom obrasla cerkev se zrcali v negibnih vodah prepletenih kanalov, in v trepetajoči in zlati Meusi, kjer zvečer drseče barke mešajo odseve nizov rdečih streh in modrega neba; in ko bomo naposled prišli na konec potovanja, še vedno ne bomo prepričani, da smo izvedeli resnico. Za to bomo morali spodbuditi k sodelovanju vplivne osebnosti, se seznaniti s častitim nadškofom Utrechta, ki ima lep četverokoten obraz starega janzenista, s pobožnim čuvajem amersfoortskega arhiva. V teh primerih se zmaga resnice pojmuje kot uspeh nekakšne diplomatske misije, pri kateri ne manjka niti popotnih težav niti pogajalskih tveganj. Ampak kaj za to? Vsi tisti iz stare cerkvice v Utrechtu, od katerih dobre volje je odvisno, ali se bomo dokopali do resnice ali ne, so očarljivi ljudje, katerih obrazi iz 17. stoletja za nas spreminjajo obraze, ki smo jih vajeni, in s katerimi bo zabavno ohranjati stik, vsaj z dopisovanjem. Spoštovanje, ki nam ga bodo tako od časa do časa izpričevali, nas bo v naših lastnih očeh dvigovalo in hranili bomo njihova pisma kot dokazilo in kot znamenitost. In nekega dne jim bomo zagotovo posvetili katero svojih knjig, kar je v resnici najmanj, kar lahko storimo za tiste, ki so nam podarili ... resnico. Kar pa zadeva nova iskanja, bi bilo neprijazno, če bi se pritoževali nad trudom, ki ga bodo od nas morda zahtevali kratkotrajni napori, potrebni v samostanski knjižnici kot nepogrešljiv uvod v prisvajanje resnice – resnice, ki jo bomo zaradi večje preudarnosti in v izogib tveganju, da bi se nam izmuznila, zapisali; mir in hlad starega samostana sta tako odlična, nune tam še vedno nosijo visoka pokrivala z belimi krilci, kakršna imajo na sliki Rogiera van der Weydna v sprejemnici; in medtem ko delamo, zvončki iz 17. stoletja čisto nežno vznemirijo gladko vodo v kanalu med vrstama od konca poletja razgaljenih dreves, dotikajočih se zrcal, pritrjenih na hiše z zatrepji na obeh bregovih, ki se že ob rahlih, bledih sončnih žarkih zablešči.

A to pojmovanje resnice, ki je gluho za pozive k razmišljanju in poslušno za igro vplivov, resnice, do katere se pride s priporočilnimi pismi, resnice, ki jo sprejmemo iz rok nekoga, ki jo je fizično ohranil, ne da bi jo morda sploh poznal, resnice, ki jo je mogoče prepisati v beležnico, to pojmovanje resnice še zdaleč ni najbolj nevarno. Zakaj zelo pogosto je za zgodovinarja in za znanstvenika ta resnica, ki jo gresta iskat nekam daleč v knjigo, pravzaprav manj sama resnica kakor njeno znamenje ali dokaz, in tako pušča prostor za drugo resnico, ki jo oznanja ali potrjuje in je vsaj samostojna stvaritev njunega duha. Pri književniku ni tako. On bere zaradi branja samega, da bi si zapomnil, kar je prebral. Zanj knjiga ni angel, ki odleti, brž ko je odprl vrata v nebeški vrt, ampak negiben idol, ki ga obožuje zaradi njega samega, ki – namesto da bi mu misli, ki jih vzbuja, prinašale pravo dostojanstvo, se kaže vsemu, kar ga obdaja, z narejeno vzvišenostjo. Književnik v čast določenemu imenu s smehljajem spominja na dejstvo, da ga je mogoče najti pri Villehardouinu ali

Boccacciu, v čast določenemu običaju, da ga opisuje Vergilij. Njegov duh, ki mu manjka izvirne ostrine, ne ve, kako izločiti iz knjig snov, ki bi jo lahko okrepila; obremenjuje se z njihovo čisto formo, ki je, namesto da bi bila zanj prilagodljiv element, vir življenja, zgolj neka tuja snov, vir smrti. Odveč je poudarjati, da je, če rečem, da sta ta okus, ta vrsta fetišističnega spoštovanja do knjig nezdrava, to mišljeno glede na tisto, kar naj bi bile idealne navade duha brez napak, ki ne obstaja – tako kot delajo psihologi, ki opisujejo delovanje normalnih organov, kakršne je v živih bitjih težko najti. Nasprotno, v resničnosti, kjer ni nič več popolnih duhov kot popolnoma zdravih teles, tisti, ki jim pravimo veliki duhovi, enako trpijo zaradi te "literarne bolezni" kakor drugi. Bolj kot drugi, bi lahko rekli. Zdi se, da nagnjenje do knjig raste z inteligentnostjo, malo niže, vendar na istem stebelu, saj se vsaka strast izpolni s posebno naklonjenostjo do tistega, kar obdaja njen predmet, kar jo privlači, kar tudi v njeni odsotnosti govori o njej. Zato veliki pisatelji v urah, ko niso v neposredni komunikaciji s svojimi mislimi, uživajo v družbi knjig. Poleg tega niso bile napisane predvsem zanje; mar jim ne razkrivajo tisoč lepot, ki ostajajo množicam skrite? Če povemo po resnici, dejstvo, da so nekateri veliki duhovi, kakor pravimo, načitani, nikakor ne dokazuje, da je to slabost. Ker so povprečni ljudje pogosto zelo delovni, inteligentni pa leni, pač ni mogoče reči, da delo ni boljše zdravilo za duha kot lenoba. A kadar najdemo katero svojih napak pri velikem človeku, se kljub temu vedno vprašamo, ali ni to v resnici nepriznana kvaliteta, in nismo nezadovoljni, ko izvemo, da je Hugo znal na pamet Kvinta Kurcija, Tacita, Justina, in da je bil, če so se pred njim prepirali o pravilnosti kakega izraza, povsem pripravljen utemeljiti njegov razvoj tja do začetkov s citati, ki so govorili o resnični izobrazenosti. (Nekje drugje sem pokazal, kako je ta izobrazenost podpihovala njegovo nadarjenost, ne pa jo dušila, tako kot butara vej, ki majhen ogenj pogasi, velikega podneti.) Maeterlinck, ki je za nas nasprotje književnika, čigar duh je nenehno sprejemljiv za tisoče občutij, ki mu jih zbujajo čebelnjak, cvetlična greda ali travnik, nas imenitno pomiri glede nevarnosti izobrazbe, skoraj bibliofilstva, ko nam kot amater opiše grafike, ki krasijo staro izdajo Jacoba Catsa ali Abbeja Sanderusa. Ker vrh vsega te nevarnosti, kadar obstajajo, veliko manj ogrožajo inteligentnost kot občutljivost, je sposobnost koristnega branja, če smemo tako reči, dosti večja pri mislecih kot pri velikih pisateljih z bogato domišljijo.

Prevedla Maja Kraigher